

MYNDIGHETEN FÖR
TILLGÄNGLIGA
MEDIER

Box 51, 201 20 Malmö

Datum
2022-02-03

Vår ref dnr
MTM 2021/664
Er ref dnr
(Ku2021/02071)

Regeringskansliet
Kulturdepartementet

Via e-post: ku.remissvar@regeringskansliet.se

Remissvar — Från kris till kraft — återstart för kulturen (SOU 2021 :77)

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, lämnar härmed sitt yttrande över Återstartsutredningens betänkande Från kris till kraft — återstart för kulturen (SOU 2021:77). MTM yttrar sig över de delar av betänkandet som rör myndighetens verksamhetsområde.

Om Myndigheten för tillgängliga medier (MTM)

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, tillhör Kulturdepartementet. Myndighetens uppdrag är att vara ett nationellt kunskapscentrum för tillgängliga medier och arbeta för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar, oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

Myndigheten producerar och distribuerar olika produkter med fokus på bästa läsoplevelse för våra målgrupper, såsom taltidningar, talböcker, punktskriftsböcker och lättläst litteratur. MTM tillhandahåller tillgängliga medier åt de svenska biblioteken där det digitala biblioteket Legimus är navet i verksamheten. Myndigheten arbetar också med forskning och utveckling av ny teknik för produktion och läsning.

MTM ska främja tillgängligheten till och universell utformning av litteratur, nyheter och samhällsinformation och ge personer som har en funktionsnedsättning förutsättningar att följa utvecklingen i samhället genom kompletterande samhällsinformation.

Sammanfattning

MTM välkomnar flera av förslagen som utredningen presenterar men har vissa synpunkter på hur effekterna av utredningens förslag kan öka och bli mer tillgängliga.

MTM välkomnar utredningens förslag om att tillsätta en utredning som får i uppgift att ta fram formerna för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker är av särskilt stort intresse. MTM har även i tidigare remissyttrande lyft behovet av en nationell samordning. I och med att tillgänglighetsdirektivets krav börjar gälla 2025 bör denna utredning tillsättas så snart som möjligt. Ett nationellt digitalt bibliotek är avgörande för att offentlig sektor ska klara av tillgängliggörandet av e-böcker även efter att tillgänglighetsdirektivets krav börjat gälla. I samband med att strukturen för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker utreds bör även den svenska talboksmodellen ses över. MTM bör med anledning av myndighetens erfarenhet av att driva och utveckla en tillgänglig nationell biblioteksplattform vara en central aktör i den kommande utredningen.

MTM poängterar vikten av att universell utformning står i centrum då tjänsten utreds och utvecklas så att den nationella struktur som byggs för biblioteksdistribution av e-böcker blir tillgänglig för alla.

MTM välkomnar vidare utredningens förslag om att regeringen ska tillsätta en utredning med uppdrag att undersöka om, och i så fall hur, kultursamverkansmodellen kan utvecklas. Det är viktigt att tillgänglighet tas i beaktande i samtliga delar av utredningen i stället för att behandlas separat.

När det gäller biblioteken anser MTM att utredningens syn på biblioteken bör vidgas från att huvudsakligen ses som förmedlare av böcker till att även ses som demokratiska och kulturella mötesplatser. Det är viktigt att uppmärksamma bibliotekens samtida roll i det digitala samhället och kulturlivet, de kompetenser som finns bland bibliotekarier och bibliotekspersonal och den digitala omställning av verksamheterna som gjorts under pandemin. Med en sådan uppmärksamhet ökar möjligheterna för biblioteken att ta tillvara de nya möjligheterna digitaliseringen innebär, möta utmaningarna och spela en aktiv roll när samhället öppnar upp.

MTM anser att principen om universell utformning bör vara bärande när vårt gemensamma kulturarv ska digitaliseras. Tillgängligheten gäller såväl det digitaliserade materialet som infrastrukturen för att kunna ta del av det. Genom universell utformning kommer fler att kunna ta del av kulturarvet. MTM anser därför att det hade varit en stor fördel om principen om universell utformningen hade lyfts och framhållits i utredningen.

MTM ser det som positivt att Myndigheten för kulturanalys ges analysuppdraget kring hinder för jämlikt deltagande i kulturlivet. I och med att tillgänglighet är en förutsättning för delaktighet ser MTM att även tillgänglighetsperspektivet bör omfattas av denna analys.

Myndighetens synpunkter

3.4 Digitaliseringens ekonomiska följder för kulturen

I denna del av utredningen berörs digitaliseringen och hur den tagit stora kliv inom kultursektorn i och med pandemin. Vid återstarten av samhället spås inte en full återgång till gamla mönster, utan människor förväntas fortsatt även ta del av kulturlivet via digitala verktyg.

MTM vill påpeka betydelsen av att så många aspekter av tillgänglighet som möjligt beaktas för att kulturlivet ska bli tillgängligt för alla. Digitala format, plattformar och andra digitala lösningar får inte exkludera användare. MTM ser gärna att man i den fortsatta beredningen analyserar digitaliseringen utifrån ett tillgänglighetsperspektiv.

När det gäller biblioteken som aktörer anser MTM att utredningens syn på biblioteken bör vidgas från att huvudsakligen ses som förmedlare av böcker till att även ses som demokratiska och kulturella mötesplatser. Det är viktigt att uppmärksamma bibliotekens samtida roll i det digitala samhället och kulturlivet, de kompetenser som finns bland bibliotekarierna och bibliotekspersonal och den digitala omställning av verksamheterna som gjorts under pandemin. Med en sådan uppmärksamhet ökar möjligheterna för biblioteken att ta tillvara de nya möjligheterna som digitaliseringen innebär, möta utmaningarna och spela en aktiv roll när samhället öppnar upp.

3.4.3 Den digitala kompetensen behöver öka

Utredningen lyfter i denna del att den digitala kompetensen behöver öka inom kultursektorn i och med att digitaliseringen ökat under pandemin.

MTM delar utredningens slutsats. MTM ser att det inom bibliotekssektorn finns ett stort behov av ökad kompetens kring digitala tillgänglighetsaspekter och digitalt läsfrämjande. Läsning och informationsanvändning äger idag rum i ett alltmer digitaliserat medie- och informationslandskap där efterfrågan på digitala lösningar, såsom e-böcker, troligtvis kommer fortsätta att öka.

Merparten av lån till personer med läsnedsättning sker idag genom digitala lösningar. Det är viktigt att de bibliotekarierna som förmedlar dessa lån kan ge stöd och vägledning i användningen av såväl böcker som läsutrustning för att kunna möta låntagarens behov. En stärkt digital kompetens gör bibliotekarierna bättre rustade att möta läsare med olika läsnedsättningar och ger även redskap att verka läsfrämjande på nya sätt för att nå ut till fler.

En digital kompetenshöjning gynnar även möjligheten att ge ett bättre stöd till alla biblioteksanvändare samt förutsättningar för att nå såväl nya användargrupper som etablerade användargrupper på nya sätt.

3.4.6 Stödsystemen inom litteraturområdet är inte anpassade för digitala ljudböcker och e-böcker

Utredningen lyfter fram att strömmad läsning av ljudböcker har ökat under pandemin. Utredningen lyfter också behovet av att se över stödet för att stimulera en varierad utgivning av digitalt material.

Myndigheten noterar dock att formatet ljudböcker, som är den vanligaste formen av strömmad digital läsning, inte omfattas av kommande tillgänglighetslagstiftning (se Utredningen om genomförandet av tillgänglighetsdirektivet, SOU 2021:44). Personer som inte kan tillgodogöra sig ljudböcker i dagsläget får därför inte genom lagstiftning någon ökad och mer generell tillgänglighet utan är beroende av en lösning tillhandahållen av den enskilda aktören.

MTM ser positivt på att stöd för att främja en varierad utgivning av digitalt material utreds. Ett viktigt krav för ett sådant stöd bör vara att utgivning sker i format som är tillgängliga för alla och att det blir möjligt att låna e-böckerna via biblioteken. Om biblioteksersättningen blir formatoberoende bör också böcker i alla format bli tillgängliga för utlån på biblioteken på ett enkelt sätt. Det är också viktigt att den digitala infrastrukturen är tillgänglig i alla led och inte stannar vid tillgängliga format, exempelvis behöver även lokaler och verksamhet i övrigt vara tillgängliga för alla.

6.3 Bedömningar

Utredningen lyfter under denna rubrik fram att det under pandemin prövats nya metoder för att nå publik och konsumenter, inte minst äldre personer, på nya sätt, genom bl.a. uppsökande eller anpassade evenemang. Utredningen bedömer att det är viktigt att stödja denna utveckling framåt.

MTM noterar att utredningen i detta avsnitt inte nämner biblioteken som en viktig social och kulturell mötesplats i samhället. Bibliotekens programverksamhet och uppsökande verksamhet bör i detta sammanhang ses som en utomordentlig infrastruktur för att nå ut till medborgare med olika kulturella evenemang.

Sedan 2015 har MTM i uppdrag att driva och utveckla funktionen läsombud. Det innebär att MTM genom LSS-verksamheter och inom äldreomsorgen antingen via läsombud eller frivilliga högläsare använder högläsning som metod för att tillgängliggöra nyheter och litteratur till de boende utifrån målgruppens behov och förutsättningar. Detta är ett sätt att hålla läsande vid liv hos personer som annars av olika skäl har svårt att läsa och ta till sig tryckt text.

Läsombudsverksamheten har även ett socialt värde. MTM ser dock vissa svårigheter att driva och utveckla funktionen läsombud på ett likvärdigt sätt då det inte finns något uppdrag hos mottagarna (kommuner, regioner och privata utförare) att utföra verksamheten. Eftersom kommunala boenden

under pandemin varit belagda med besöksförbud har det också varit svårare att bedriva läsombudsverksamheten.

Vid digital högläsning, då digitala upptagningar görs och sprids som metod utan att högläsaren själv behöver vara plats, är upphovsrättsskyddet en viktig aspekt att ta hänsyn till.

7.6.1 Digitalisera kulturarvet

Utredningen föreslår att regeringen avsätter 150 miljoner kronor 2022 samt 325 miljoner kronor 2023 och 2024 för en satsning på digitalisering av kulturarvet. Satsningen ska inriktas på digitalisering av samlingarna inom arkiv, bibliotek och museer. Riksantikvarieämbetet får i uppdrag att ta fram formerna för satsningen i samverkan med Riksarkivet och Kungliga biblioteket. En av utgångspunkterna i regeringens strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021—2031 (S2021/06595) är principen om universell utformning. Principen är en av fyra principer för genomförandet av funktionshinderpolitiken. MTM anser att principen om universell utformning bör vara bärande när vårt gemensamma kulturarv ska digitaliseras. Tillgängligheten gäller såväl det digitaliserade materialet som infrastrukturen för att kunna ta del av det. Genom universell utformning kommer fler att kunna ta del av kulturarvet. MTM anser därför att det hade varit en stor fördel om principen om universell utformningen hade lyfts och framhållits i utredningen.

7.6.2 Utred hur bibliotekens utlån av e-böcker kan samordnas nationellt
Utredningen lyfter redan under rubrik 3.4.4 E-böcker medför ekonomiska utmaningar ökade kostnader för biblioteken i och med trenden av ökade lån av e-böcker hos folkbiblioteken. För att minska kostnaderna förekommer ofta begränsningar av antal lån av e-böcker på flera håll i landet. Utredningen bedömer att frågan om finansiering och samordning av bibliotekens utlåning av e-böcker behöver utredas vidare och föreslår att regeringen tillsätter en utredning som får i uppgift att ta fram formerna för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker.

MTM välkomnar förslaget om en utredning om hur en nationell e-låneservice bör organiseras. MTM har även i tidigare remissyttranden, Demokratins skattkammare — förslag till nationell biblioteksstrategin (Ku2019/00550/KO), och tillgänglighetsdirektivet (S2021/04731), lyft behovet av en nationell tjänst för elån.

I och med tillgänglighetsdirektivets införlivande i svensk lagstiftning, vars krav börjar gälla 2025, bör denna utredning enligt MTM:s mening tillsättas så snart som möjligt. Ett nationellt digitalt bibliotek är avgörande för att det offentliga

ska klara av tillgängliggörandet av e-böcker även efter att tillgänglighetsdirektivet har börjat gälla.

I dagsläget producerar MTM bland annat talböcker i tillgängligt format med stöd av ett undantag i upphovsrättslagen (17-17 f 55), som sedan lånas ut genom det digitala biblioteket Legimus och förmedlas via de lokala biblioteken. MTM ser dock en framtida utveckling där läsare med läsnedsättning blir hänvisade till flera olika distributionskanaler, då nyutgivna e-böcker i och med tillgänglighetsdirektivet kommer att ha en högre tillgänglighetsnivå men inte

vara samlade på ett och samma ställe. MTM välkomnar i detta avseende en nationell samordning.

I dagsläget utgör MTM:s biblioteksplattform Legimus en sådan nationell digital tjänst för personer med läsnedsättning. MTM har således erfarenhet att driva och utveckla en nationell plattform där landets bibliotek är förmedlare. MTM:s kompetens och erfarenhet bör därför tas i beaktande vid tillsättande av en utredning.

En framtida e-tjänst bör eftersträva inkludering av de personer som har en läsnedsättning men som idag inte läser digitalt. Särskilt eftersom det digitala utanförskapet är större bland personer med funktionsnedsättning. Samhället bör säkerställa att det nationella digitala biblioteket som skapas når ut till alla som behöver det. Därför bör universell utformning stå i centrum när tjänsten utreds och utvecklas så att den nationella strukturen som byggs för lån av e-böcker blir tillgänglig för alla.

Dagens sätt att producera, distribuera och förmedla talböcker bygger på en modell från 1970-talet där en läsare ger förslag på titlar på sitt lokala bibliotek som sedan MTM i mån av kapacitet och resurser samt enligt bestämda kriterier producerar och tillhandahåller via myndighetens tjänst Legimus och på de lokala biblioteken. I samband med att strukturen för en nationell samordning av bibliotekens utlån av e-böcker utreds bör även den svenska talboksmodellen ses över. Det är av vikt att även förmedlingen av tillgänglig läsning överensstämmer med såväl rådande användar- och läsarmönster som dagens medielandskap. MTM bör vara en del av denna översyn då MTM:s läsare särskilt berörs men även på grund av myndighetens samlade erfarenhet av att driva en nationell bibliotekstjänst för e-lån.

7.6.4 Kompetenshöjande insatser om upphovsrätt

Utredningen bedömer att det behövs mer kunskap om upphovsrätt och ersättning bland kulturinstitutioner, myndigheter och andra marknadsaktörer samt bland konstnärer.

MTM ser positivt på kompetenshöjande insatser om upphovsrätten. Då MTM:s produktion och förmedling av tillgängliga titlar sker med stöd av ett undantag i upphovsrättslagstiftningen är det viktigt att förmedlare

(bibliotek) har en grundkunskap kring de förutsättningar som förmedlingen sker utifrån.

MTM bedömer att tillgänglighetsdirektivet kan medföra förändrade förutsättningar vad gäller förmedlingen av tillgänglig litteratur och att efterfrågan på kunskap om upphovsrätten kan öka bland förmedlarna.

7.9.1 Analysera och kartlägg orsaker till ojämnt deltagande I utredningen föreslås att Myndigheten för kulturanalys får i uppdrag att analysera och kartlägga hinder för jämnt deltagande i kulturlivet.

MTM ser det som positivt att Myndigheten för kulturanalys ges analysuppdraget kring hinder för jämnt deltagande i kulturlivet. I och med att tillgänglighet är en förutsättning för delaktighet ser MTM att även tillgänglighetsperspektivet bör omfattas av denna analys.

7.10.2 Utred hur kultursamverkansmodellen kan utvecklas

Utredningen föreslår att regeringen tillsätter en utredning med uppdrag att undersöka om, och i så fall hur, kultursamverkansmodellen kan utvecklas.

MTM välkomnar en sådan utredning. Myndigheten ser att rollfördelningen mellan stat, region och kommun förändrats i och med den ökade digitaliseringen. För MTM:s räkning visar det sig bland annat i myndighetens svarstjänster där drygt hälften av ärendena innefattar direkt läsarkontakt. Tidigare har dessa läsare vänt sig till sitt lokala bibliotek för stöd. MTM ser också att personer som behöver hjälpmedel för att ta del av läsning (till exempel en daisyspelare) får olika stöd och bedömningar beroende på i vilken region personen bor.

MTM ser det som avgörande att kultursamverkansmodellen ses över även ur ett tillgänglighetsperspektiv så att tillgängliga medier inte blir något som löses i en sär lösning utan i så stor utsträckning som möjligt blir en del av ordinarie samverkansmodell och verksamhet. Här har landets biblioteksaktörer på alla nivåer i samhället viktiga roller att spela.

Skapas en nationell digital e-låneservice är det också viktigt att de hjälpmedel som kommuner föreskriver klarar av att nyttja denna tjänst.

I enlighet med funktionspolitikens mål bör också tillgänglighet och allas möjlighet att delta vara grundstenen för en utredning av kultursamverkansmodellen.

Föredragande i detta ärende har varit verksamhetsutvecklare Daniel Frelén. I beredningen har även urvalsbibliotekarie Hillevi Andreasson, verksjurist Elna Jönsson, verksjurist Hanna, Lind, verksamhetsutvecklare Lisa Olsson Dahlquist, samt samordnare Hedvig Rudling deltagit.

Vid föredragningen närvarade även enhetscheferna Cecilia Broberg, Charlotta Svärd, Jesper Svensson, Tove Dannestam, Marie Ivarsson och HR-Magnus Ericsson.

Magnus Larsson
Generaldirektör

ansvarig

Magnus Ericsson.